

mindig idegenkedett a társadalmi előítéletek okozta végzetes tragédiákat feltáró orosz írótól: Tolsztoj hatását lázítóknak érezte, ezért nem tudta megkedvelni, s általában ezért nem nyúlt a Turgenyev után következő orosz klasszikusokhoz. Viszont az ellenzék a nyolcvanas évektől kezdve egyre élénkítő rokonszenvvel és bővülő ismeretkörrel méltatja Tolsztojt, Dosztojevszkijt, Gogolt.

Az *Ellenzéki irodalmi mozgalmak*nak több esetben is hibája az erősen adatközlő jelleg és az adatok nem eléggé sokoldalú, a nagyobb összefüggésekkel adós maradó kommentálása. Az *Ellenséges esztétikák* c. fejezetben nemcsak a két tábor realizmus-fogalmának tárgyalása hiányzik, de a lírai eszmények leírása is rövidebb a kelleténél. Bár a mű többször említi az ellenzék nagy részének Petőfi kultuszát és többé-kevésbé meglevő Arany-ellenességét, mindennek összefoglaló kifejtésére is szükség lenne, amire éppen ez a részlet lenne alkalmas. Az ellenzék ugyanis nemcsak többre tartja Gyulaiéknál Petőfit, de mást is emel ki belőle: míg Gyulaiék népiességét, megfigyelő és leíró művészetét domborítják ki, költészetének romantikus rétegeit, gondolati és forradalmi verseit kevesre tartják, addig az ellenzék s a vele összefüggő „Meltz-iskola” egyre jobban ezekre irányítja a figyelmet. Árkot és a két csoport közé a zseniről vallott felfogásuk is, mert köztudomású, hogy Gyulai a költészetet sokkal tudatosabb szellemi tevékenységnek látja annál, semhogy a lángelméről s annak ösztönösségéről szóló tanítást elfogadhatná.

Bevezetésképpen szoltunk már Komlós Aladár korábbi munkásságáról a század utolsó harmadának kutatása terén. Három évtized előtti eredményei a líra fejlődésére vonatkozólag szervesen, szinte észrevétlenül illeszkednek be a *Századvég költői* c. dolgoza-

tába. Nemcsak az olyan központi gondolat jelenik meg nála már 1928-ban, mint az Arany utáni líra fokozatos befelé fordulása, vagy az álommotívum uralkodó szerepe e korban. Reviczky és Kiss József portréjának egy-egy fontosabb vonását ma is úgy látja, mint akkor; tegnap és ma egyaránt aláhúzza Kiss József átmenetiségét a zsidóság és magyarság, falu és város, a külső és a belső valóság poézise között. Reviczkyról mindkét helyen megállapítja, hogy „az érzést kivető látomásokhoz nincs meg... az ereje.” „Álmai fakó álmok lehettek.”

Ugyanakkor még a futólagos összevetés is meggyőzhet arról, hogy az új feldolgozás sokkalta elmélyültebb, még a tisztán formai vívmányok számbavétele szempontjából is, mint a régebbi. A döntő újság azonban a történelmi-társadalmi összefüggések feltárása, s a lírikusok helyének ilyen szempontból való tisztázása. A régi Komjáthy-jellezés még mit sem tudott a költő-*apostol* forradalmi indulatairól, s arról sem esett régebben szó, hogy az álom nemcsak a valóság elleni lézadás jelszava, de a harcolni igazában nem kívánóké is.

Az előbbieket során világossá válhatott, hogy írásomnak nem célja a megszokott értelemben vett tudományos bírálat. A „*Tegnap és ma*” XX. századi és a mai irodalommal foglalkozó írásait szándékosan mellőztem, s a századvéget tárgyalók közül is csak azokról szoltam, amelyeket egész irodalomtörténet-írásunk szempontjából időszerűeknek érzek. Vitatkozni bizonyonnyal lehetne egyről-másról a szerzővel, s főként hosszasan kellene beszélni a könyv ezúttal nem említhető számos erényéről, de azt majd mások más alkalommal bizonyára megteszik, amint e sorok írója is hozzáfogott már az Irodalmi Újságba⁴ írt rövid recenziójában.

Nagy Miklós

HEGEDŰS NÁNDOR: ADY ENDRE NAGYVÁRADON

(Irodalmi forrástanulmány) Irodalomtörténeti Füzetek (6.) Akadémiai Kiadó, Bp., 1956.

Az Ady Endrere vonatkozó könyvtárnyi életrajzi irodalom a költő életének úgyszólván minden korszakát feltárta már, s úgy látszik, hogy a hatalmas anyag egybehordása megérlelte a végleges kritikai életrajz nagy vállalkozását. Az egyes életrajzi korszakok feldolgozása azonban meglehetősen egyenlőtlen és hézagos. Ady pályakezdésének debreceni éveiről például csak vázlatos képünk van, ami nyilván összefügg azzal, hogy ennek az időszaknak jelentéktelenebb szerepe volt a költő fejlődésében. Annál gazdagabb részletességgel tárták fel a kortársak a nagyváradi éveket, amelyek kétségtelenül a sorsdöntő

emberi és költői fordulatot idézték elő Ady pályáján.

Hegedűs Nándor volt nagyváradi szerkesztő, a váradi viszonyoknak és az Ady-kérdésnek kitűnő ismerője, könyvében a költő ottani éveiről ad igen érdekes, sokoldalú és sok tekintetben új képet, a nagyváradi évekkel foglalkozó Ady-irodalomnak felülvizsgálata és saját nyomozó, adatgyűjtő, ellenőrző és helyesbítő munkája alapján.

⁴ Nagy Miklós: Komlós Aladár: *Tegnap és ma*. Irodalmi Újság, 1956. június 2.

Az eddigi lírai emlékezések, regényes, anekdotázó korrajok vagy legjobb esetben esszé-szerű városképek után Hegedűs könyvének bevezető fejezetei a lexikon és a statisztika adatszerű tárgyilagosságával ábrázolják a századeleji Várad képét s mögötte és körülötte kontraszt-háttérként Biharországot. Bonyolult gazdasági és társadalmi erőviszonyok csomópontja a város: grófi, dzsentri és egyházi nagybirtok szorító ölelésében, síkság és hegyek, az Alföld és Erdély, magyar és román nyelvterület találkozásánál. A városban a megyeháza, a püspöki paloták és a hatalmas laktanyák képviselik a kor társadalmi rendjének hatalmasságait. De Várad igazi jellegét nemcsak ezek adják meg. Igen jelentős a régi városi polgárság, iparosok és kereskedők szerepe, amely a századforduló kapitalizálódó lendületében még nagyobbra nő. Üzletek, bankok, vendéglők, kávéházak táplálják a belváros nyüzsgését, a kisipar helyébe egyre több nagyipari vállalkozás nő, munkásosztálya alakítva a városba húzódnó nincsteleneket. A gazdasági élet a meglepően magas számarányú zsidóság kezében volt. A város szellemi életében is jórészt ők a hangadók: nem véletlen, hogy itt létesül a szabadkőművesek egyik legerősebb vidéki páholya. A radikális értelmiség mohón és érzékenyen tájékozódik a világban, európai levegőt teremt a városban, megpezsztíti az ottani sajtóéletet, s szembe fordul a Tiszák öröknek látszó tekintélyével és hatalmával, akárcsak a külvárosok negyvennyolcas parasztsága is.

Ezek a termékeny ellentétek alakítják és gazdagítják Várad életét, amikor 1900 első napjaiban Ady oda szerződik. A város nevelő és sorsfordító hatása döntő Ady életére, egyéniségének és költészetének kibontakozására. Érthető tehát, hogy az emlékezések valóságos legendát szőttek a költő lobogó ifjúságának városa köré. Ennek a legendás képnek nagyító túlzásait faragja le, szépítő ködöt oszlatja el Hegedűs Nándornak tényekre alapozott kritikája. A szerző óriási helyzeti előnnyel vág neki ennek a munkának: Váradon született, hat évtizedet élt le ott, s mint újságíró még élesebben látta szülővárosának gazdasági, társadalmi és szellemi-erkölcsi arculatát, ismerté magát Adyt és azokat az embereket, akik szerepet játszottak a fiatal Ady életében.

Az általános kép után következő fejezet az Ady váradai éveiről szóló irodalom szemléletmódját és adatait bírálja és helyesbíti, főként Bóka Lászlónak Ady Endre élete és művei (I.) c. könyvével kapcsolatban. Ez az első tudományos igényű, összefoglaló monográfia ugyanis igen részletes és meglevenítő képet rajzol az Ady-korabeli Váradról, de nyilvánvalóan más, szubjektív források (főként Nagy Endre és Nagy Andor) alapján. Az ifjú-

ság furcsa nagyító és megszépítő távlatában ezek az emlékezések egy különös „vidéki világvárost” állítanak elénk, valóban egy peceparti Párizst, amelynek üzleti, gazdasági kapcsolatai és szellemi élete behalózzák egész Európát, ragyogó kávéházaiban csupa eredeti egyéniség és nagyszerű tehetség vitázik vagy udvarol a párizsi divatcsodákba és parfömfelhőbe burkolt szépasszonyoknak. Hegedűsnek is nyilván kedves ez a nagyvilági és nagyvárosi kép, igazságérzete és józan tárgyilagossága azonban valóságos méreteire vetíti vissza a túlzásokat, s helyesbíti az emlékezések és életrajzok anakronizmusait.

„Nagyvárad külsőben és szellemben különb város volt sok más magyar városnál . . . , de mindez nem jelenti azt, hogy elérte volna a kultúra, városépítés, mondén élet terén azt a színvonalat, amelyet nem Bóka fest először magasabbnak, mint amilyen volt” (29). Sajátos levegőjű, de mégis csak *vidéki* város volt tehát, amely jómódú és mozgékony polgárságának becsüvésű törekvése folytán éppen a századfordulón kezd modern városná alakulni. S Ady pályáján jelentős és szerencsés fordulat, hogy a „maradandóság városából” éppen „az erjedésnek és nagyratörésnek ebbe a forgatagába került bele” (29).

Ady Váradra kerülésének előzményeit is tisztázza a könyv: Pásztor Bertalan, a Szabadság segédszerkesztője felfigyel Ady debreceni írásaira, gyakori ottjártakor megismerkedik vele, s amikor a Szabadságnál megüresedik egy állás, őt ajánlja. Elbeszélésének legfeljebb Ady megérkezésének időpontjára vonatkozó adata helyesbítendő: Ady nem 1899 december első felében, hanem bizonyára csak 1900 január elején foglalta el íróasztalát a váradai szerkesztőségben (33). A sokrétű bihari és váradai társadalom általános képét és jellegzetes vagy Ady körül szerepet játszó alakjainak portréját is helyreigazítja néhány vonással a szerző. Különösen fontos a Nagyvárad Napló főszerkesztőjéről, Fehér Dezsőről szóló rész. Ügyes, ötletes és sokoldalú újságíró; lapjának nagy szerepe volt Várad életének megpezsztítésében. Kétűnő érzékkel ismerte fel Ady tehetségét, lapjához kapcsolja őt, és lelkesen „reklámozza”, de elsősorban érdeklő, mert Ady volt a Nagyvárad Napló oszlopa és fő vonzóereje. A Fehérné műveltségét, lelki finomságát, ifjú munkatársukról való családias gondoskodását illető eddigi vélekedésekről is mint szépítő túlzásokról szól Hegedűs. A Fehérnéknél elköltött ebédek egyszerűen Ady természetbeni járandóságához tartoztak, ami a lap állandó anyagi gondjaival küszködő főszerkesztő számára könnyebb fizetési megoldás volt; ezzel egyébként elérték azt is, hogy a rendetlen életmódú, sokáig alvó Ady már délben

bemenjen dolgozni a szerkesztőségbe, amely együtt volt Fehérék lakásával. A velük való barátság és a főszerkesztő tömjénező lelkesége mindjárt meghamvad, amikor Ady 1903 őszén meg akar válni a laptól. Fehérék az érzékenykedéstől és a hízelgéstől a gyűlölködő intrikákig mindent megpróbáltak, hogy ezt megakadályozzák.

„Mi volt tehát Fehér Dezső igaz érdeme Ady körül? — kérdi a szerző. Az, hogy tennartott egy újságot, amelynek hasábjain a lázadó szellemű, forradalmi lelkületű Ady kiélhette magát, tehetségét elindíthatta, kiformalódhatott és vezércikkek viharában megedződhetett a későbbi nagy költő, akinek ettől kezdve egy célja van: a forradalmi magyar demokratizmus. Az, hogy Fehérnek mindez egzisztenciája volt, az érdemét alig kibesbíti” (43).

Új oldalról mutatja meg Hegedűs Ady váradi életét az anyagi és jövedelmi viszonyairól írott fejezetekben. Összehasonlító adatokkal cáfolja a túlzottan magas újságróli fizetéséről szóló eddigi közléseket. A Nagyváradai Naplónál állítólag élvezett havi 300 korona „nemcsak tévedés, hanem képtelenség” (49), bármennyire becsült és nélkülözhetetlen munkatárs volt is Ady, — írja Hegedűs — ismervén az akkori viszonyokat s különösen a lap anyagi helyzetét. Igen érdekes részletekkel leplezi le azokat a „bűvészműtávjásokat”, amelyekkel Fehér Dezső egyik hétről, sőt napról a másikra fenntartotta lapját, többnyire alkalmi „sajtószolgálatokért” vagy sokszor kényes ügyekben való hallgatásért kapott támogatásból. Ez az anyagi bizonytalanság, sőt néha kiszolgáltatottság természetesen erősen korlátozta a lap sokat hangoztatott „függetlenségét”, s befolyásolta magának Adynak újságróli tevékenységét és hangját is.

Könnyelmű és költséges életmódjához a laptól származó jövedelmét más forrásokból kellett megpótolnia. Semmi adatunk nincs Adyval kapcsolatban kétes vagy gyanús pénzszerzési módokról, de barátságosságokat, váltóleszámitólást, mecénások támogatását, némi újságróli mellékes jövedelmeket bizony ő is igénybevetett. Hogy egy időben a színházi sajtóiroda kommunikéinek írásáért kapott 30–40 korona is milyen jelentős összeg volt ilyen viszonyok közt, azt bizonyítja a körülötte folyt hosszú, féltékenykedő sajtómarakodás. Más polémiák ismertetésével is jellemzi Hegedűs a váradi sajtóerkölcsöket.

Ady zavaros, nyomasztó anyagi viszonyainak és örökös pénzhajszájának képe bontakozik ki a Még egyszer c. verskötet kiadásának történetét részletesen ismertető fejezetből is. Az 1900 júniusára óta sokszor beharangozott és sürgetett könyvecske csak közvetlenül Adynak Váradról való távozása előtt,

1903 októberének legelején jelent meg (részben ezért nem távozott már korábban). Az újságról láz és szenvedélyes munkájában elsistergő, költői kedv megcsappant, a többszöri előfizetőgyűjtési közleményekre csordogáló forintok és a Szigligeti Társaságtól elvi megalkuvás árán kért és kapott kiadási segély mindig gyorsabban elfolytak, semhogy együtt lett volna a nyomdászamlára való összeg. Ez folytonos halogatásra és mentegetőzésre kényszeríti Adyt, pedig Bíró Lajos és Szűts Dezső, a mefisztói barát, folytonosan noszogatták, hol szépszerével, hol a csipkelődés ösztökéjével.

Igen érdekes Zsolt Bélának Szűts Dezső szerepéről idézett megjegyzése: „Elsősorban Szűts Dezsőnek köszönhető, hogy Adyból nem lett Ábrányi Emil feledésbe merült epigonja. A fiatal Adyt az ő fölünyes leckéi, ráparancsolásai, kifürkészhetetlennek tetsző gúnyos lenézése s tolakodó apáskodása hajszolta először új, szokatlan vizekre. Szűts mefisztói szadizmusa zökkentette ki Adyt a már eltanult, engedelmes formák kényelméből, a zseni lustaságából” (78).

A szinte hipnotikus vonzalom és Szűts örökös intrikáiból fakadó gyűlölködés közt cikázó különös viszonyoknak rejtélye, amely Az ős Kajánt sugallta, mindenképpen sürgeti a megfelelő magyarázatot. Igen kíváncsot volna tehát, ha Adynak még élő kortársai, akik Szűts Dezsőt is jól ismerték, megpróbálnának fényt deríteni erre a már-már demónikus miszticizált barátságra.

A Még egyszer Hegedűs nyomozása és következtetése szerint végül is úgy jelent meg, hogy — mint Ady Lajos írja — a Sonnenfeld cég vállalta a kötet kiadását, szabadkőműves kapcsolatai révén, s talán egy-két mecénás támogatásával, átengedve Adynak mintegy tiszteletdíjként a már rég felvett és elköltött előfizetési díjakat. A könyvet azonban Láng Józsefnél nyomták. A megjelentetés kinosan régi kötelezettségének törlesztése után Ady annál is inkább akart menekülni Párizsba Léda után, hogy kikerüljön végre az örökös anyagi vergődés hínárjából, amelyet Ady Lajos csak megszüpítő emlékezzél nevezhet „viszonylag rendezettebb anyagi helyzet”-nek (85).

A könyv anyagának újszerűségben legfontosabb s érdekességben valósággal izgalmas része a Léda-szerelem előzményeinek története. Hegedűs éles kritikával elemzi, ellenőrzi, helyesbíti az Ady-irodalomnak minden erre vonatkozó, gyakran valótlán, hamis vagy szépítő adatait, és szívós nyomozó munkával tárja fel a tényeket.

Ady életrajzírói vagy hódoló túlzással és lelkes magasztalással (főként Révész) vagy csipkelődő, rosszmájú ellenszenv kicsinylésével (különösen Ady Lajosné) szólnak

Lédáról. Bölöni és Ady Lajos a legtárgyilagob-
sabbak. Az ő adataikban is sok azonban a
helyesbíteni való. A Lédáról, családjáról és
házasságáról való ismeretek tisztázása azért
elsőrendűen fontos, mert részben a Lédát
körülhálózó viszonyok magyarázzák meg Ady-
hoz kapcsolódását és a furcsa Ady—Léda—
Diósi háromszög problémáját. Ez utóbbi
feladat tülesik Hegedűs könyvének tárgyán
és célján, s így adatai csak szempontokat
adnak a kérdés további vizsgálatához.

Léda családja, a Brüll-család valóban igen
gazdag volt, de édesapja már meglehetősen
lecsúszott, mind anyagi tekintetben, mind
üzleti és erkölcsi tekintély dolgában. Így
Léda mögött sem a családi előkelőség külö-
nös nimbusza nem ragyogott, sem jelentős
hozomány nem állt. Sőt a váradi mende-
mondák szerint mint leánynak a hírneve
sem volt kifogástalan. Az egyszerű zsidó
iparos családból származó Diósi Ödön, ha
reményteljes jövő látszik is előtte állni,
mint kéri mégis méltatlan a Brüll-család
szemében, másrészt azonban az utolsó
lehetőséget kínálja a huszonhat évével
akkoriban már-már vénleánynak számító
Lédának. A teljes csendben végbement
szűkkörű esküvő tehát egyik család számára
sem volt örömnép. Ezek a kényszeredett
körülmények nyilván hatással voltak a ház-
társak viszonyára is. Helyzetüket bonyolít-
tották Diósinak zavaros szófiai ügyei,
amelyek miatt 1900 tavaszán csalás és sik-
kasztás vádja miatt menekülni kénytelenek.
Így költöznek Párizsba, új életet kezdeni
és szerencsét próbálni.

Súlyos erkölcsi megpróbáltatás és lelki
megrázkódás zuhant ezzel Lédára, s csak
családjának jelentős anyagi áldozatával lehe-
tett úgy-ahogy elsimítani a homályos ügyet,
amelynek lényegét és Diósiék menekülésének
történetét talán az egykorú forrásokból még
tisztázni lehetne. Ebből az ügyből ered
valószínűleg Diósiék anyagi viszonyainak
bonyolult összerögződöttsége és Diósinak a
Brüll-család iránti súlyos elkötelezettsége,
amely megghiúsította később többször föl-
vetődött válási szándékukat. A szófiai
botrány után csak három év múlva mer
Léda látogatóba menni Váradra, talán szán-
dékosan a nyári kánikulában, amikor az
ismerős családok mind fürdön voltak. Élet-
útja így találkozott a szerkesztőségi robotba
láncolt Ady Endrével.

A könyv legfontosabb két fejezete Léda
és Ady megismerkedésének vitatott törté-
netét és ismeretségük első heteinek eseményeit
próbálja megvilágítani. Elsősorban azt a
már köztudattá vált legendát cfolja, hogy
az Ady verseire Párizsban felfigyelő Léda
egyenesen azért ment haza Váradra 1903
nyarán, hogy megismerkedjék a költővel,

és magával ragadja a vidék kicsinyes viszo-
nyából, egyenesen Párizsba, amely majd
méltó távlatokat ad zsenijének kibontakozá-
sához. Léda július vége felé érkezhetett
haza, de Adyról tudomást sem véve vígan
flörtölt a párizsi dámát rögtön körülöngő
lovagokkal. Fehér Dezsőné, aki az egybe-
hangzó adatok szerint bemutatja neki Adyt
egy kávéházi estén, július második felében
nyaralni utazott, s így az összeismertetés
csak az ő visszatérése után, tehát augusztus
közepe tájt vagy második felében történ-
hetett. Semmi vele azonban annak, hogy Léda
az állítólag már távolból felfedezett tehet-
séget csodálná Adyban. Erre nem is igen lett
volna alapja, hiszen a váradi három esztendő
komoly költői termése igen sovány: a Még
egyszer 31 versét (Hegedűs 34-et enlít)
is alig tudta Ady követné érlelni. Ezt a negatív-
umot is figyelembe kell venni Hegedűs
bizonyító adatai mellett. Adyban Léda
robbantja ki ismét az újságírómunka vasta-
godó hamu- és salakrétege alatt már-már
alvó vulkánt: a költőt. Bármilyen hódoló
és gyötrődő szerelemmel, lázas rajongással
lobogja is körül Ady „a könnyek asszonyát”,
Léda nem sok viszonzást mutat iránta, s
legfeljebb a kacér játékig megy el. Ennek
bizonyítéka egyik váradi lovagjával lezajló
pesti kalandja, amelynek a szerelmes költő
is véletlen tanúja volt. A tragikus csalódás
keserősége sem tudja azonban eltántorítani
Lédától, bár ennek az esetnek egyetlen
emléke sokszor felszakad benne később is,
és bizonyára nagy része van viszonyuk elmér-
gesedésében. Hegedűs oknyomozása és követ-
keztetései ellenére is — talán az eset kényes
volta miatt — homályban marad, mi is tör-
tént voltaképpen a Continental szállóban.
Mivel az ügy szereplői közül már senki sem
él, talán személyes tekintetek nem akadályoz-
zák az irodalomtörténeti szempontból fon-
tos eset tisztázását. Lélektani szempontból
ugyanis kissé rejtélyes Ady további ragasz-
kodó, ostromló szerelme Léda család hit-
getése és elutasító hidegsége ellenére, hiszen
mindössze egy levelezőlap-választ küldött
neki Párizsból visszautazása után. Hogy s
mint alakult mégis, hogy Ady elszánta magát
a párizsi útra, s éppen Léda segítségét
igénybe véve? A Várad és Párizs közti
hónapok fejleményei is további pontosabb
felderítésre várnak.

Ezeknek a fontos kérdéseknek őszinte,
gyakran legendákat és illúziókat romboló
megvilágításával s az Ady-irodalom Váradra
vonatkozó közléseinek megrostálásával, a
tévedések, ellentmondások helyesbítésével,
az Ady köré csoportosuló váradi alakok
egyénségének és szerepének kortársi jellem-
zésével hasznos munkát végzett Hegedűs
Nándor. Könyve figyelmeztető példa egy-

úttal, hogy hasonló bíráló ellenőrzés szükséges a költő más életszказainak anyagában is, mielőtt végleges életrajzához fogoznánk.

Annál furcsább, hogy a munkának éppen Nagyváradról jövő visszhangja (A gyarapodó Ady-Múzeumban. Utunk, 1957. febr. 16.) „kétes értékű ajándéknak” mondja a váradí Ady-Múzeumnak megküldött könyvet. A cikk írója, Simon Magda a lokálpatrióta érzékenységgel utasítja vissza Hegedűsnek „minden jobban tudó” helyreigazításait, és tiltakozik „a különösen bántó és minden kegyeletet nélkülöző, személyeskedő, sőt egyenesen rágalmozó, halottgyalázó” hang ellen, amelyen Hegedűs az Ady körüli asszonyokról, elsősorban Lédáról ír, s adatait pletykáknak minősíti. Vitának természetesen mindenkor helye és joga van, kíváncsiak vagyunk tehát, hogy Hegedűs könyvének tényszerű, egykorú újságzövegekkel, okiratokkal és levelekkel támogatott adatai ellenében mit fog bizonyítani a bejelentett cáfolat.

Ha a bírálót azt mondaná, hogy Hegedűsnek a nem teljes bizonyító értékű adatokra épülő következtetései néha vitathatók, vagy itt-ott talán önkényeseknek látszanak, egyetlennek vele. Azt, hogy szinte mindenkit

helyreigazít, aki eddig Adyról írt Váradal kapcsolatban, talán fölényességnek érzi egyik-másik olvasó, de ez alaki vagy modorbeli kérdés, hiszen a szerzőnek az eddigi források bírálata volt a célja, és állításai sohasem általános kijelentések; mögöttük mindig bizonyítékok, érvek állnak. Szintén alaki szempontból tehetnénk csak szót a könyv helyenkénti terjengősségéről, csapongó előadásmódjáról, „újságíró” hangját, amelyen némi tömörítéssel és stilizálással könnyen segíteni lehetett volna. Magát a módszert, a filológusnak is becsületére való józan kritikai érzéket, amely csak a kétségtelen adatokat ismeri el, a felkutatásukban kifejtett szívósságot, ötletességet és alaposágot csak dicséret illeti. Sajnáljuk, hogy Ady váradí magánélete, éjszakái és szerelmei, a Rienzi-viszony és Mihályi Rozália végzetes csókja homályban maradnak a Léda-szerelmem villámfénye mögött. Reméljük, hogy Hegedűs később új munkájában ezekre is fény derül.

Az Ady-kutatás is örömmel és köszönettel fogadhatja, hogy az egykorú váradí viszonyok közt teljesen otthonos kortárs vállalta és megkezdte a költő egyik legfontosabb életszakaszának kritikai feltárását.

Kovalovszky Miklós

RÓNAY GYÖRGY: A FRANCIA RENESZÁNSZ KÖLTŐI

(Magvető, Bp. 1956)

Rónay György az *Új francia költők* (Révai, 1947) után ismét tudomány és művészet hasonló remekével lepté meg irodalmunkat. A kötet tanulmány, műfordítások és jegyzetek útján ismerteti meg a XVI. sz. francia költészetével. Nemrég Alain Bosquet adott ki ilyen felépítésű művet az amerikai költészetéről; nálunk szokatlan filológia és poézis ikermutatványa, de ritka az európai irodalomban is azon a fokon, amelyen — *A francia reneszánsz költői* tanúsága szerint — Rónay mindkettőt képviseli.

A francia reneszánsz költészete tudatos művészet. Ezért szólalnak meg a középkoréval rokon törekvései is új, életközeli hangnemben: a nyers, naturalisztikus egyes szám első személy helyett Marot könnyed közvetlensége, vértelen absztrakciók és meddő formai játékok helyett a Pléiade-nak az antikvitás utáni, színekben álmódó sóvárgása. Marot, latin példák nyomán, föllelveníti az epigrammát, epizotát és elégiát, de életformája még arisztokratikus: udvari költő, számos alkalmi költeményt írt. De Marot még nem az igazi reneszánsz. A lyoni költői iskola mestere, Maurice Scève, Marot halála évében (1544) jelenteti meg tizenekből összefűzött dalciklusát, a

Délie-t. A sorozat egy nagy lelki élmény — szerelmem — története, akárcsak Petrarca szonettjei. Intellektuális — ma azt mondanánk, hermetikus — stílusa, rajongó, újplatonista magatartása is olasz hatásra vall. De még Scève sem az igazi francia reneszánsz. A reneszánsz irodalmi törvénykönyvét Du Bellay fogalmazza meg *A francia nyelv védelme és illusztrációja* c. kiáltványában. (1549). Du Bellay a tudós költészet és a görög — latin minták követésének feltétlen híve, a független és mindenféleképpen szabadon ihletett költői életforma szószólója. „A természetes nem elegendő annak, aki halhatatlanságra méltó költészetet akar teremteni” — mondja többek között. De ha az új költészet pontos korszakhatárát keressük, talán még helyesebb, ha ezt egy évvel később 1550-ben jelöljük meg: ekkor publikálja Ronsard az *Ódák* első négy könyvét. Poézisét a földi szépség ihlető ereje és antik remiszcenciák egyaránt táplálják. Verseiben visszhangot kap az ókori ódaköltők pátosza, Petrarca szerelmi tárgyú, analitikus szonettstílusa, a bukolikus, a szatirikus, az epikus költészet, sőt, még a középkori költők nyílt érzelmessége is. Remy Belleau könnyed líraisága, Du Bellay lágy melan-